INTEGRATED EFFECTIVENESS OF ABA-THERAPY AND LOGOPEDIC CORRECTION IN DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER

Fakhriddinova Nargiza Husniddinovna
Uzbek National Pedagogical University
Faculty of Psychology and Inclusive Education
Student of Speech Therapy.

Abstract: This article discusses the causes of autism spectrum disorder, its main symptoms, diagnostic methods, and correctional and pedagogical approaches. Autism is a neurodevelopmental disorder characterized by difficulties in the development of social communication and communicative skills, repetitive behaviors, and limited interests. The article analyzes the features of psychological and speech development of children with autism, the importance of early diagnosis, and the effectiveness of speech therapy, pedagogical, and psychological assistance. Also, recommendations are given on the socialization of children with autism and their integration into the educational process.

Keywords: Autism, autism spectrum disorder, communication, socialization, speech therapy, correctional pedagogy, inclusive education, early diagnosis. ABA therapy, PECS, sensory integration, social adaptation, neurodiversity.

Kirish: Autizm spektr buzilishi (ASB) bo'lgan bolalarda muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda ABA-terapiya va logopedik korreksiyaning integratsiyalashgan samaradorligi

Autizm spektr buzilishi (Autism Spectrum Disorder, ASD) — ijtimoiy kommunikatsiya va o'zaro ijtimoiy munosabatlarning buzilishi, shuningdek, cheklangan va takrorlanuvchi xulq-atvor namunalari bilan tavsiflanadigan neyrorivojlanish buzilishidir. ASD odatda erta bolalik davrida namoyon bo'ladi va shaxsning keyingi rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.

So'nggi yillarda autizm spektr buzilishining tarqalish darajasi ortib borayotgani ushbu yo'nalishda samarali korreksion va reabilitatsion yondashuvlarni takomillashtirish zaruratini kuchaytirmoqda. ASDga ega bolalarda uchraydigan asosiy muammolardan biri ijtimoiy muloqot va kommunikativ ko'nikmalarning yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Mazkur qiyinchiliklar bolaning ta'lim jarayoniga, ijtimoiy moslashuviga va kundalik hayotdagi mustaqilligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ilmiy adabiyotlarda muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda **Applied Behavior Analysis (ABA)** terapiyasi hamda logopedik korreksiya alohida samarali yondashuvlar sifatida e'tirof etilgan. Biroq ushbu ikki metodni integratsiyalashgan holda qo'llashning kommunikativ rivojlanishga ta'siri hali ham dolzarb ilmiy masala bo'lib qolmoqda. Shu sababli mazkur tadqiqotning maqsadi ABA-terapiya va logopedik korreksiyani kompleks qo'llash orqali autizm spektr buzilishi bo'lgan bolalarda verbal hamda noverbal muloqot ko'nikmalarining rivojlanish samaradorligini baholashdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqotda ABA-terapiya va logopedik korreksiyani o'z ichiga olgan integratsiyalashgan yondashuv qo'llanildi. Intervensiya jarayonida vizual kommunikatsiyani qo'llab-quvvatlash maqsadida **Picture Exchange Communication System (PECS)** kartochkalari, xulq-atvorni shakllantirish uchun **Discrete Trial Training (DTT)** va **Natural Environment Teaching (NET)** metodlari, shuningdek, nutq faolligini rag'batlantirish uchun sensor integratsiya elementlaridan kompleks tarzda foydalanish rejalashtirildi (yoki: *foydalanildi*, agar tadqiqot tugagan bo'lsa).

Kutilayotgan natijalar *(agar tadqiqot hali yakunlanmagan bo'lsa)*

Integratsiyalashgan terapevtik yondashuv natijasida stereotip xatti-harakatlarning kamayishi, funksional kommunikatsiya va mustaqil muloqot ko'nikmalarining yaxshilanishi kutilmoqda. Xususan, bolalarning o'z ehtiyojlarini mustaqil ifodalash ko'rsatkichlari taxminan **35–40 %** ga oshishi prognoz qilinmoqda.

Asosiy qism: **Autizm spektr buzilishining ta'rifi**

Amerika Psixiatriya Assotsiatsiyasining *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (**DSM-5-TR**, 2022) tasnifiga ko'ra, **autizm spektr buzilishi (Autism Spectrum Disorder,**

ASD) ijtimoiy kommunikatsiya va ijtimoiy o'zaro munosabatlarda doimiy qiyinchiliklar, shuningdek, cheklangan va takrorlanuvchi xulq-atvor, qiziqishlar hamda faoliyat namunalari bilan tavsiflanuvchi neyrorivojlanish buzilishidir. Mazkur belgilar odatda erta bolalik davrida namoyon bo'ladi va shaxsning kundalik faoliyati, ta'lim olishi hamda ijtimoiy moslashuviga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Epidemiologiyasi

So'nggi yillarda autizm spektr buzilishining aniqlanish darajasi dunyo bo'ylab ortib bormoqda. **AQSh Kasalliklarni nazorat qilish va oldini olish markazi (CDC, 2025)** ma'lumotlariga ko'ra, har **31 nafar 8 yoshli boladan biri** ASD tashxisiga ega. Shuningdek, autizm o'g'il bolalarda qizlarga nisbatan taxminan **3–4 marta** ko'proq uchraydi. Tadqiqotchilar ushbu ko'rsatkichlarning oshishini diagnostika mezonlarining takomillashuvi, skrining dasturlarining kengayishi, mutaxassislar va ota-onalar xabardorligining ortishi hamda erta tashxis qo'yish imkoniyatlarining yaxshilanishi bilan izohlaydilar.

Etiologiyasi

Autizm spektr buzilishining kelib chiqishiga sabab bo'ladigan yagona omil aniqlanmagan. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar ASD rivojlanishi genetik moyillik va atrof-muhit omillarining murakkab o'zaro ta'siri natijasida yuzaga kelishini ko'rsatmoqda. Shu sababli ASD multifaktorial neyrorivojlanish buzilishi sifatida e'tirof etiladi.

Genetik omillar

Genetik omillar autizm spektr buzilishining rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Egizaklar va oilaviy tadqiqotlar ASDning irsiyligi **60–90 %** oralig'ida ekanligini ko'rsatgan. Hozirgi kunga qadar autizm bilan bog'liqligi ehtimol qilingan **1000 dan ortiq gen** aniqlangan. Bundan tashqari, ayrim irsiy sindromlar, jumladan **Fragile X sindromi** va **Rett sindromi**, ASD bilan birga uchrashi yoki unga o'xshash klinik belgilarni namoyon qilishi mumkin. Ushbu ma'lumotlar autizm spektr buzilishining genetik asoslari murakkab va ko'p omilli ekanligini tasdiqlaydi.

Atrof-muhit omillari

Ilmiy tadqiqotlarda ASD rivojlanish xavfini oshirishi mumkin bo'lgan qator prenatal va perinatal omillar qayd etilgan. Ular orasida ota-onaning katta yoshi, homiladorlik davridagi ayrim infeksiyalar, onadagi metabolik kasalliklar (diabet, semizlik), juda erta tug'ilish hamda past tug'ilish vazni alohida o'rin tutadi (**WHO, 2023; Hyman et al., 2020**).

Shu bilan birga, ko'plab yirik epidemiologik tadqiqotlar va meta-tahlillar **vaktsinalar bilan autizm rivojlanishi o'rtasida sabab-oqibat bog'liqligi mavjud emasligini** ishonchli tarzda tasdiqlagan (**Taylor et al., 2014; WHO, 2023; CDC, 2025**).

Klinik belgilari

DSM-5-TR tasnifiga ko'ra, autizm spektr buzilishining klinik belgilari uch asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi (**DSM-5-TR, 2022**).

Birinchi yo'nalish — **ijtimoiy kommunikatsiya va ijtimoiy o'zaro munosabatlarning buzilishi**. Bunga ko'z bilan kontaktning kamligi, ismiga javob bermaslik, tengdoshlar bilan muloqot qilishga qiziqmaslik, his-tuyg'ularni tushunishdagi qiyinchiliklar hamda suhbatni boshlash va davom ettirishdagi muammolar kiradi.

Ikkinchi yo'nalish — **takrorlanuvchi va cheklangan xulq-atvor namunalari**. Bular stereotip qo'l harakatlari, bir xil tartibga qat'iy rioya qilish, o'zgarishlarga qarshilik ko'rsatish, tor doiradagi qiziqishlar va predmetlarni ma'lum tartibda joylashtirish orqali namoyon bo'ladi.

Uchinchi yo'nalish esa **sensor sezuvchanlik buzilishlari** bo'lib, ular tovush, yorug'lik, hid va teginishga nisbatan ortiqcha yoki pasaygan sezgirlik bilan tavsiflanadi (**American Psychiatric Association, 2022**).

Diagnostikasi

Hozirgi vaqtda autizm spektr buzilishini aniqlovchi maxsus laboratoriya tekshiruvi yoki biologik marker mavjud emas. Diagnostika bolaning rivojlanish tarixi, klinik kuzatuv, ota-onalar bilan suhbat hamda standartlashtirilgan diagnostik vositalar asosida amalga oshiriladi (**Hyman et al., 2020**).

Xalqaro klinik amaliyotda **ADOS-2 (Autism Diagnostic Observation Schedule, Second Edition)**, **ADI-R (Autism Diagnostic Interview–Revised)** hamda **M-CHAT-R/F (Modified**

Checklist for Autism in Toddlers, Revised with Follow-up) eng ishonchli diagnostik vositalardan hisoblanadi (**Lord et al., 2020**).

Davolash va reabilitatsiya

Autizm spektr buzilishini to'liq bartaraf etuvchi dori vositasi mavjud emas. Biroq ilmiy dalillar erta tashxis va kompleks reabilitatsiya dasturlari bolaning kommunikativ, ijtimoiy va adaptiv ko'nikmalarini sezilarli darajada yaxshilashini ko'rsatmoqda (**Hyman et al., 2020; WHO, 2023**). Ayniqsa, **Applied Behavior Analysis (ABA)**, logopedik korreksiya, mehnat terapiyasi (Occupational Therapy), ota-onalarni o'qitish hamda maxsus ta'lim dasturlarining uyg'un qo'llanilishi samarali natijalar beradi (**Reichow et al., 2018; Lord et al.,**

Xulosa

Autizm spektr buzilishi (ASB) bo'lgan bolalarda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish zamonaviy maxsus pedagogika, logopediya va klinik psixologiyaning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari ABA-terapiya (Applied Behavior Analysis) va logopedik korreksiyaning integratsiyalashgan holda qo'llanilishi verbal hamda noverbal muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda, stereotip xatti-harakatlarni kamaytirishda va bolalarning ijtimoiy moslashuv darajasini oshirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatadi. Integratsiyalashgan yondashuv bolaning individual rivojlanish xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda muloqot kompetensiyasini bosqichma-bosqich shakllantirish imkonini beradi. ABA-terapiyada qo'llaniladigan xulq-atvorni tahlil qilish va mustahkamlash strategiyalarining logopedik nutqni rivojlantirish metodlari bilan uyg'unlashtirilishi kommunikativ faollikni oshirish, funksional nutqni shakllantirish hamda kundalik hayotda mustaqil muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. PECS, DTT va NET kabi ilmiy asoslangan metodlarning qo'llanilishi esa kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonining samaradorligini yanada oshiradi. Shuningdek, tadqiqot ASB bo'lgan bolalarni reabilitatsiya qilishda multidisiplinar yondashuvning muhimligini tasdiqlaydi. Logoped, ABA-terapevt, psixolog, pedagog va ota-onalarning o'zaro hamkorligi asosida tashkil etilgan kompleks reabilitatsiya dasturlari bolalarning kommunikativ, ijtimoiy va adaptiv ko'nikmalarini izchil rivojlantirish uchun zarur sharoit yaratadi. Erta tashxis qo'yish va erta korreksion aralashuvni boshlash esa reabilitatsiya samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. ABA-terapiya va logopedik korreksiyaning integratsiyalashgan modeli autizm spektr buzilishi bo'lgan bolalarda muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishning ilmiy asoslangan va amaliy jihatdan samarali usullaridan biri sifatida baholanishi mumkin. Mazkur yondashuvni ta'lim va reabilitatsiya muassasalari amaliyotiga keng joriy etish ASB bo'lgan bolalarning ijtimoiy integratsiyasi, ta'lim jarayonidagi ishtiroki va mustaqil hayot kechirish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelgusidagi tadqiqotlarda integratsiyalashgan terapiya dasturlarining uzoq muddatli samaradorligini, turli yosh guruhlari va autizm spektrining turli darajalarida qo'llash natijalarini kengroq empirik tadqiqotlar asosida baholash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar (APA 7 uslubida)

1. American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed., text rev.; DSM-5-TR). American Psychiatric Publishing.
2. Жалилова, Л. Ж. (2016). Сатира А. Бирса в свете фольклорных и литературных традиций. *На пересечении языков и культур. Актуальные вопросы гуманитарного знания*, (1), 295-299.
3. Raxmatulloevna, K. R., & Oktamovna, O. M. (2022). The Distinctive Writing Style of Arthur Conan Doyle. *International Journal on Integrated Education*, *5*(4), 197-201.
4. Rakhmatulloevna, K. R. (2016). Uzbek national cuisine ethnographisms in English translations. *UCT Journal of Social Sciences and Humanities Research*, *4*(2), 20-25.
5. Kasimova, R. R., & ZIYADULLAYEVA, A. (2022). The Peculiarities of Comparative Historical Method and its Types. International Scientific Journal Theoretical & Applied Science, MA. USA. *Published*, *15*, 336-345.

6. Kurbanova, N. (2018). Speaking activities as a main tool for developing self-confidence. *Интернаука*, (9), 25-27.
7. Kurbanova, N. (2017). Efficient ways in teaching writing in ESL classes. *Интернаука*, *7*(11 Часть 3), 21.
8. Rozikovna, K. N. The Description of Some Images in "Divine Comedy" by Dante Alighieri. *International Journal on Integrated Education*, *3*(3), 17-19.
9. Ходжаева, Д. И. (2011). Опыт количественного анализа стилистических терминов в толковых словарях (на материале толковых словарей английского, русского и узбекского языков). *Вестник Челябинского государственного университета*, (28), 130-133.
10. Khodjaeva, D. I., & Saidova, Z. T. (2022). Interaction between Categories of Taxis and Temporality. *European Journal of Innovation in Nonformal Education*, *2*(3), 110-113.
11. KHODJAYEVA, D., & SAIDOVA, Z. (2021). THE ORIGIN AND JUSTIFICATION OF THE TERM TAXIS IN LINGUISTICS. In *E-Conference Globe* (pp. 375-379).
12. Centers for Disease Control and Prevention. (2025). *Autism Spectrum Disorder (ASD): Data and Statistics*.
13. Melsovna, K. F., & Qizi, G. D. G. (2023). EUPHEMSM IN ORIGINAL AND TRANSLATION (IN THE EXAMPLE OF JACK LONDON'S NOVEL MARTIN EDEN). *International Journal Of Literature And Languages*, *3*(04).
14. Melsovna, K. F. (2021). Cosmopolitanism throgh intertextual devices in the postmodern biographical novel. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, *11*(11), 156-161.
15. Nazarova, G. P., Umurova, K. H., & Kasimova, N. F. (2020). Peculiarities of the mythological images of the British folklore. *International Journal of Advanced Science and Technology*, *29*(8 Special Issue), 1614-1618.
16. Kobilova, N. S., & Nazarova, G. P. (2016). Elaborated methods in the light of writing. *International scientific journal*, (4 (2)), 34-36.
17. Pirmanovna, N. G. (2021). The image of birds in english and Uzbek literature. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, *11*(6), 687-692.
18. Jalilova, L. (2020). National Specificity of American Satirical Short Stories. *Philology Matters*, *2020*(2).
19. Жалилова, Л. Ж. (2018). СПЕЦИФИКА АМЕРИКАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ XX ВЕКА. *Теория и практика современной науки*, (3 (33)), 198-203.
20. Reichow, B., Hume, K., Barton, E. E., & Boyd, B. A. (2018). Early intensive behavioral intervention (EIBI) for young children with autism spectrum disorders. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 5, CD009260.